

**ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ
ТА КЛАСИФІКАЦІЇ ФУНКЦІЙ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто класифікацію функцій вищої освіти як специфічної галузі економіки через потреби представників різних рівнів соціально-економічного суспільства. Визначено загальне поняття функцій вищої освіти. Окреслено напрямки подальших досліджень щодо причин неефективного виконання функцій вищої освіти в Україні.

В статье рассмотрена классификация функций высшего образования как специфической отрасли экономики через потребности представителей разных уровней социально-экономического общества. Определено общее понятие функций высшего образования. Очерчены направления дальнейших исследований относительно причин неэффективного выполнения функций высшего образования в Украине.

The article deals with the classification of functions of higher education as a specific sectors of the economy through the needs of the representatives of different levels of socio-economic society. Defined generic concept of functions of higher education. Fields of further studies on the causes of the inefficient performance of the functions of higher education in Ukraine.

Ключові слова. Вища освіта, людський капітал, інтелектуальний капітал, соціальний капітал, організаційний капітал, споживчий капітал, функції вищої освіти.

Ключевые слова. Высшее образование, человеческий капитал, интеллектуальный капитал, социальный капитал, организационный капитал, потребительский капитал, функции высшего образования.

Key words. Higher education, human capital, intellectual capital, social capital, organizational capital, consumer capital, functions of higher education.

Вступ. Основним обґрунтуванням включення рівня освіти населення до складу комплексного показника рівня життя населення (за рекомендаціями ООН) є той факт, що близько третини ВВП розвинутих країн забезпечується за рахунок освітнього фактора. Віддача на капітал, вкладений у працівників з вищою освітою є на порядок вищою за витрати на найм низько освічених співробітників та засвідчує, що освіта надає нових якостей і здатностей особам, які, реалізуючи їх у певній економічній діяльності, продукують цінніший результат роботи, як власної, так і всього підприємства. Як результат такого висновку, в 2-й пол. XX ст. в науковій термінології з'явилося нове поняття «інтелектуальний капітал», введене американським економістом Джоном Гелбрейтом, для позначення дещо більшого, ніж «чистий інтелект» людини, а також певної інтелектуальної діяльності. Надання діяльності інтелектуального (розумного) характеру можливо за умови отримання системних теоретичних знань та набуття практичних навиків її здійснення, зокрема, в процесі здобуття вищої освіти. В контексті розбудови інформаційного суспільства і становлення інноваційної економіки питання потенціалу вищої освіти як джерела спеціалістів «нової генерації», що забезпечать конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізаційних процесів, особливо актуалізуються та займають вагому частку економічних досліджень.

Вивченням питання сутності і функцій освіти в цілому та вищої освіти зокрема, в сучасних соціально-економічних умовах присвячені роботи М.Портера, К.Макконела, С.Брю, Е.Лібанової, В.Андрущенко, В.Смірнова, А.Колота, О.Комарової, О.Гришнєвої, О.Селєзньова, О.Янкового та багатьох інших вітчиз-

няних та іноземних дослідників. Відсутність визначення та однозначної класифікації функцій вищої освіти потребують подальших досліджень в цьому напрямку.

Багато досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених ґрунтуються на визначенні вищої світи як соціального інституту, що перш за все, спрямований на реалізацію гуманістичної, соціальної, психологічної, пізнавальної функцій, вкладаючи в них завдання формування і збереження здорового суспільства з повноцінними розвинутими особистостями. Так, вища освіта, виступаючи соціальною підсистемою, заснованою на чітко розробленій ідеології, системі правил і норм, а також розвинутому соціальному контролю за їх виконанням, виконує, по-перше, всі функції, що притаманні будь-якому соціальному інституту. Л.М. Коган, П.О. Кенкманн, В.Т. Лісовський, Ф.Р. Філіпов до таких, зокрема, відносять: забезпечення найважливіших потреб суспільства; закріплення і відтворення суспільних відносин; регулятивну, транслуючу та комунікативну функції.

По-друге, будучи невіддільною частиною системи освіти як сфери «...забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору...»[1], вища освіта виконує всі функції «...основи інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави»[1]. Центральне місце в результатах досліджень науковців, переважно педагогічної та соціологічної науки, В.Сластьоніна, М.Примуша, Ю.Бабанського, І.Харламова, займає гуманістична (людиноформуюча), як основа духовного, інтелектуального розвитку та професійно-освітня (або професійно-економічна) функція, що має ознаки економічної спрямованості вирішуваних завдань. Крім того, виділяють ще соціальну функцію, пов'язану з реалізацією завдань соціального характеру, реалізація яких дозволяють забезпечити соціальний контроль, соціальну мобільність, стійкий розвиток суспільства, залучення його до загально цивілізаційних процесів.

Постановка завдання. Для вирішення завдання виділення функцій, притаманних лише вищій освіті, слід пов'язати їх з потребами, для яких створюється і функціонує вища освіта як специфічна галузь економіки. Економічна функція вищої освіти, пов'язана з формуванням і розвитком інтелектуального, науково-технічного і кадрового потенціалу суспільства, соціальною стратифікацією потребує більш ретельного вивчення і структурування, що і визначає ціль даної статті. Для цього розглянемо потреби в вищій освіті елементів різних рівнів соціально-економічного суспільства, умовно розділивши його на еґо-, мікро-, макро- і мега рівні.

Результати досліджень. Як зазначають Турченко В., Колесніков Л., набутих протягом 6-8 років освіти в минулому столітті знань вистачало майже на все трудове життя середньостатистичного працівника, оскільки радикальні технологічні зміни у виробництві відбувалися в інтервалі 35-40 років.[6] Сьогодні нові технологічні досягнення з'являються кожні 3-5 років, тому потреба людини в вищій освіті, як представника еґорівня економічного суспільства, породжена, перш за все, бажанням володіти актуальною інформацією та конкурентоспроможністю на ринку праці. Тоді, коли таке бажання обумовлює певну поведінку абітурієнтів, що перетворюється в інтерес і формує реальний попит на послуги вищої освіти, власне, і проявляється існування індивідуальних потреб в отриманні актуальних нових чи розширенні існуючих знань, розвитку здібностей, формуванню навиків та вмій, та, відповідно, функція розвитку, самореалізації, самоактуалізації особи обґрунтовується як функція вищої освіти для індивідуума.

У випадку, коли не йдеться про отримання диплому ВНЗ як чисто формальної процедури, альтернативою підвищення розумових показників людини є самоосві-

та. Незалежно від того, здійснюється вона ситуативно чи систематично, відсутність викладача (консультанта), а відтак — дисциплінованості і організованості процесу навчання веде до зниження ефективності цього процесу, недосягнення мети самостійного навчання у певному проміжку часу, втраті актуальності набутих знань через динамізм сфери їх застосування. Найвагомим недоліком самоосвіти є відсутність документального засвідчення її певного рівня у такого носія інтелектуального капіталу.

Також, мають місце ситуації здобуття вищої освіти без дійсного, «реального» її отримання особою, що вже тривалий час працює в галузі чи на підприємстві і знає всі тонкощі процесів і процедур (як це часто буває у випадку отримання другої освіти або диплома ВНЗ з метою переведення на вищу посаду). Тоді навчання перетворюється в технічне виконання контрольних робіт і перезарахування заліків та іспитів з попередніх ВНЗ в умовах обмеженого виробничими потребами сесійного часу, а документ про освіту такого випускника лише підтверджує високий рівень його раніше набутого професіоналізму. В таких умовах основною потребою індивідуума в вищій освіті є визнання певного професійно-кваліфікаційного рівня працівника. Коли ж отриманий диплом є запорукою отримання вищої заробітної плати, то вища освіта виконує ефективну стимулюючу (мотиваційну) функцію, набуває економічного характеру, яку детальніше розглянемо на мікрорівні.

Таким чином, отримання вищої освіти є прямим проявом потреби абітурієнтів/студентів в системному, послідовному, ефективному отриманні нових знань, формуванні на їх основі певних освітньо-кваліфікаційних характеристик, та обов'язковому підтвердженні цих якостей відповідним документом, що підвищує їх конкурентоспроможність та дає змогу само реалізуватися, а первинною, основоположною функцією вищої освіти являється еволюційна, що передбачає особистісний, визнаний суспільством розвиток особи.

Для підприємств як інституціональних елементів мікрорівня національної економіки потреба в вищій освіті, пояснюються як класиками, так і сучасними науковцями.

Д.Рікардо, Р. Істерлін, А. Сміт, А. Медісон, К. Маркс одними з перших звернувши увагу на освіту як особливу форму капіталовкладень, що формують додаткову вартість у вигляді більш кваліфікованої і ефективної праці, таким чином визначили економічну функцію освіти. Вища освіта, трансформуючись по ланцюжку «знання-більш кваліфікована праця-підвищення продуктивності праці» в збільшення прибутку, тобто капіталу, стала невід'ємним елементом теорії людського капіталу, що розглядається як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати і загального прибутку підприємства. Г.Беккер, Т.Стюарт, А.Едвінсон, М.Блауг, Д.Мінцер, Т.Шульц стали засновниками та яскравими представниками теорії людського капіталу, вивчаючи проблеми вимірювання економічної цінності освіти, зв'язків між структурою розподілу освіти і структурою розподілу прибутків від освіти. Подальші дослідження Л.Едвінсона, М.Мелоуна, Д.Даффі, Б.Леонт'єва, О. Грішнєвої, М. Новикова, К. Корсака, Д.Богині, А.Чухна, А.Колота привели до більш ретельного поділу результатів освіти та виділення інтелектуального капіталу, що включає людський, соціальний та організаційний капітал.

Сучасна концепція інтелектуального капіталу полягає в тому, що є працівники, які генерують, зберігають і використовують знання (людський капітал). Ці знання примножуються і підсилюються завдяки внутрішньо організаційній взаємодії між ними (соціальний капітал) з метою генерування інституційних знань, якими володіє організація (організаційний капітал), для створення споживчого капіталу у вигляді зв'язків з економічними контрагентами (постачальниками, споживачами,

посередниками, кредитно-фінансовими установами, органами влади та ін.), інформації про економічних контрагентів, історії взаємин з економічними контрагентами, торговельних марок (брендів).[4]

Через отримання фундаментальної загальнонаукової, спеціальної та практичної підготовки, що приводить до досконалого володіння своєю спеціальністю, збагачення знань, вмінь на практиці застосовувати принципи наукової організації праці, володіння передовими методами управління вища освіта стає чинником інтенсифікації процесу відтворення робочої сили, зростання продуктивності праці. В результаті таке підприємство нарощує технології, підвищує якість продукції і наближається до повного задоволення споживачів, отримує більший прибуток і підсилює матеріальну мотивацію праці.

Отже, потреби підприємства в вищій освіті постають як триєдина мета власників (інвесторів), працівників та споживачів, на досягнення якої спрямовані виробнича, мотиваційна та функція інтенсифікації відтворення, що постають у тісному взаємозв'язку і невіддільності одна від одної.

На макрорівні вища освіта важлива як для національної економіки в цілому, так і для всієї свідомої громадськості. Динаміка змін нинішнього суспільства потребує системності, стратегічного бачення, соціально-економічного обґрунтування, юридично-правової грамотності, тобто якісного виконання всіх трансформацій, що покликані адаптувати економіку до вимог сучасного ринкового середовища. Як підкреслюють Е.М.Лібанова та Л.С.Лісогор, «...конкурентоспроможність національної економіки в умовах посилення міжнародної конкуренції забезпечується, передусім, за рахунок інноваційних чинників розвитку, підвищення технологічного рівня капіталу та покращення якості робочої сили» [7; с.49]. Реалізуючи свій потенціал на підприємстві у вигляді підвищення продуктивності праці та збільшення прибутку, вища освіта стає додатковим чинником росту ВВП країни та поповнення її бюджету, що дозволяє виділити ексцесійну функцію (від англ. excess — перевищення) вищої освіти. Отриманий додатковий прибуток є джерелом розширення можливостей соціального захисту та підтримки, як працівників, так і непрацюючого населення, які потребують, наприклад, оздоровлення, реабілітації чи лікування для подальшої праці та збільшення вартості капіталу.

Іншу функцію вищої освіти — активізаційну — можна виділити в ситуації, коли економіка потерпає від безробіття. На початку ХХ ст. засновник неокласичної теорії А. Маршалл визначив особливий (на той час четвертий) фактор виробництва — підприємницькі здібності щодо організації та управління виробництвом. [3] Підприємництво, як відомо є рушієм виробництва, сферою зародження інновацій, а також джерелом додаткових робочих місць та само зайнятості, але для досягнення успіху будь-якого бізнесу в довготривалому періоді потрібна наукова основа його здійснення. Тому сучасні науковці, досліджуючи основні фактори суспільного виробництва виділяють, власне, науку як «...фактор, що інтегрує та постійно революціонізує всі інші фактори виробництва (працю, капітал, підприємницькі здібності, інформацію, природокористування), збагачує їх якісно новим змістом» [3, с. 139].

Серед всієї сукупності наукових організацій, установ, лабораторій та ін., ВНЗ займають лівову частку у виробництві нових знань фундаментального та прикладного значення. Розвиваючи нові напрямки досліджень в економіці, менеджменті, логістиці та використовуючи їх результати в складі циклів професійно-орієнтованої гуманітарної, соціально-економічної, професійної та практичної підготовки, вища освіта створює платформу по-перше, для реалізації нових бізнес-ідей, по-друге — для високоефективних економічних зв'язків бізнес-партнерів, що мають підприємницькі здібності та «говорять однією мовою».

В контексті міжнародних економічних зв'язків вищерозглянута характеристика вищої освіти виступає об'єднуючим елементом і на мегарівні. Створення єдиного економічного простору як основи міжнародних економічних відносин потребує наявності єдиних норм і стандартів організації і управління міжнародними процесами, втілених у принципах менеджменту. В якості обов'язкової інфраструктурної компоненти економічна підсистема світового господарства повинна містити, також, єдиний науково-інформаційний простір. Вирішити це завдання, як концептуально так і на рівні практичної реалізації, неможливо без залучення ресурсів вищої освіти, що підкреслює її інтегруючу функцію.

Висновки. Розглянувши потреби та значення підвищення освітнього рівня для окремих елементів соціально-економічного суспільства, функції вищої освіти як специфічної галузі національної економіки можна визначити як результуючий вплив у вартісному та/або якісному вираженні, що забезпечує задоволення потреб людини, підприємств, національної та міжнародної економіки у формуванні і накопиченні інтелектуального капіталу, зростанні прибутку, підвищенні конкурентоспроможності, прогресивності розвитку та залучення до єдиного економічного простору шляхом підготовки висококваліфікованих кадрів для всіх сфер життєдіяльності суспільства.

Визначивши вищу освіту як запоруку економічного зростання на кожному рівні соціально-економічної системи, визначальний чинник позитивних суспільних перетворень, звернімо увагу на результати її функціонування. За даними Державної служби статистики в Україні в 2012-2013 навчальному році налічувалось 489 вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, в яких навчалось 345,2 тис. осіб та 334 установи III-IV рівнів акредитації, які налічували 1 млн 824,9 тис. осіб [8] (для порівняння у Франції налічується 80 університетів і близько 300 вищих шкіл, Білорусії — 55 ВНЗ). За світовим рейтингом грамотності Україна в 2012 році знаходилася на 29 місці, що позитивно впливає на імідж країни, проте економічні показники, які визначають рівень життя населення, негативно позначилися, зокрема, на індексі розвитку людського потенціалу, який за результатами 2012 року є найгіршим в Європі (76 місце). Мізерне зростання ВВП (на 0,2 % у 2012 році проти 2011 року) зумовлює низький рейтинг серед країн світу за рівнем життя населення — 71 місце серед 91 країн (для порівняння: Франція — 21, Білорусь — 54) [5]. Такі показники соціально-економічного розвитку України свідчать про те, що сучасна система вищої освіти не виконує своїх функцій, є неефективною. Тому подальші дослідження повинні бути спрямовані на з'ясування причин прояву і поширення неякісної освіти в Україні, а також обґрунтування умов реалізації вищою освітою своїх економічних функцій.

Література

1. Закон України Про освіту (зі змінами від 20.11.2012) [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
2. Закон України про вищу освіту (зі змінами від 16.10.2012) [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
3. Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. — 7-ме вид. — К.: Знання, 2008. — 719 с.
4. Ілляшенко С. М. Інноваційний менеджмент: Підручник. — Суми : ВТД —Університетська книга, 2010. — 334 с.
5. Індекс розвитку людського потенціалу 2012 (рейтинг України) // [Електронний ресурс]. URL: [http:// infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2012-reyting-ukrayini](http://infolight.org.ua/content/indeks-rozvitku-lyudskogo-potencialu-2012-reyting-ukrayini)

6. Колесников Л. Ф., Турченко В. Н., Борисова Л.П. Эффективность образования. — М.: Педагогика, 1991. — 272 с.

7. Лібанова Е.М., Лісогор Л.С. Інформація про виконання інноваційного проекту «Розробка механізму реалізації інформаційних складових людського розвитку»// Наука та інновації. — 2008. — Т.4. — №2 — С.49-50.

8. Сайт державної служби статистики в Україні//URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Стаття надійшла до редакції 06.04.2014р.

УДК 331.1

Борецька Н.П.,

д-р екон. наук, проф., ректор,
Донецький інститут ринку та соціальної політики,

Крапівіна Г.О.,

к. держ. упр., доц.,
здобувач докторського ступеня,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Багдасарова Д.Г.,

здобувач,
Донецький інститут ринку та соціальної політики

МЕХАНІЗМИ МОТИВАЦІЇ ТА ОЦІНКИ ПРАЦІ ПЕРСОНАЛУ СЕРВІСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Доопрацьовано та диверсифіковано механізм мотивації праці персоналу сервісних підприємств; визначено чинники мотивації й оцінки його праці та підґрунтя оптимізації її очікуваної корисності на основі системного та комплексного підходів.

Доработан и диверсифицирован механизм мотивации труда персонала сервисных предприятий; определены факторы мотивации и оценки его работы и основы оптимизации ее ожидаемой полезности на основе системного и комплексного подходов.

The mechanism of labor motivation of service enterprises staff is improved and diversified; motivating factors and evaluation of its work and the basis of optimization of expected utility of the staff's labor on the basis of a systematic and comprehensive approaches are established.

Ключові слова. Мотивація праці персоналу, оцінка праці персоналу, цінність праці, корисність праці, механізм.

Ключевые слова. Мотивация труда персонала, оценка работы персонала, ценность труда, полезность труда, механизм.

Keywords. Motivation of staff, evaluation of staff, the value of work, the usefulness of the labor, mechanism.

Вступ. Проблема побудови механізмів мотивації праці ніколи не втрачала своєї актуальності, оскільки залишається невирішеним питання підвищення їхньої ефективності. З розвитком ринкових відносин постають принципово нові завдання з управління людськими ресурсами, найбільш дієвим інструментом чого є мотивація праці, яка реалізує здатність людей виробляти послуги та дійсно підвищує продуктивність праці.

Аналіз останніх публікацій. Різні аспекти мотивації праці персоналу входять до кола наукових інтересів вітчизняних та зарубіжних вчених: Колота А.М., Віханського О.С., Ільїна Є.П., Колосової Р.П., Крушельницької О.В., Мелік'яна Г.Г.,